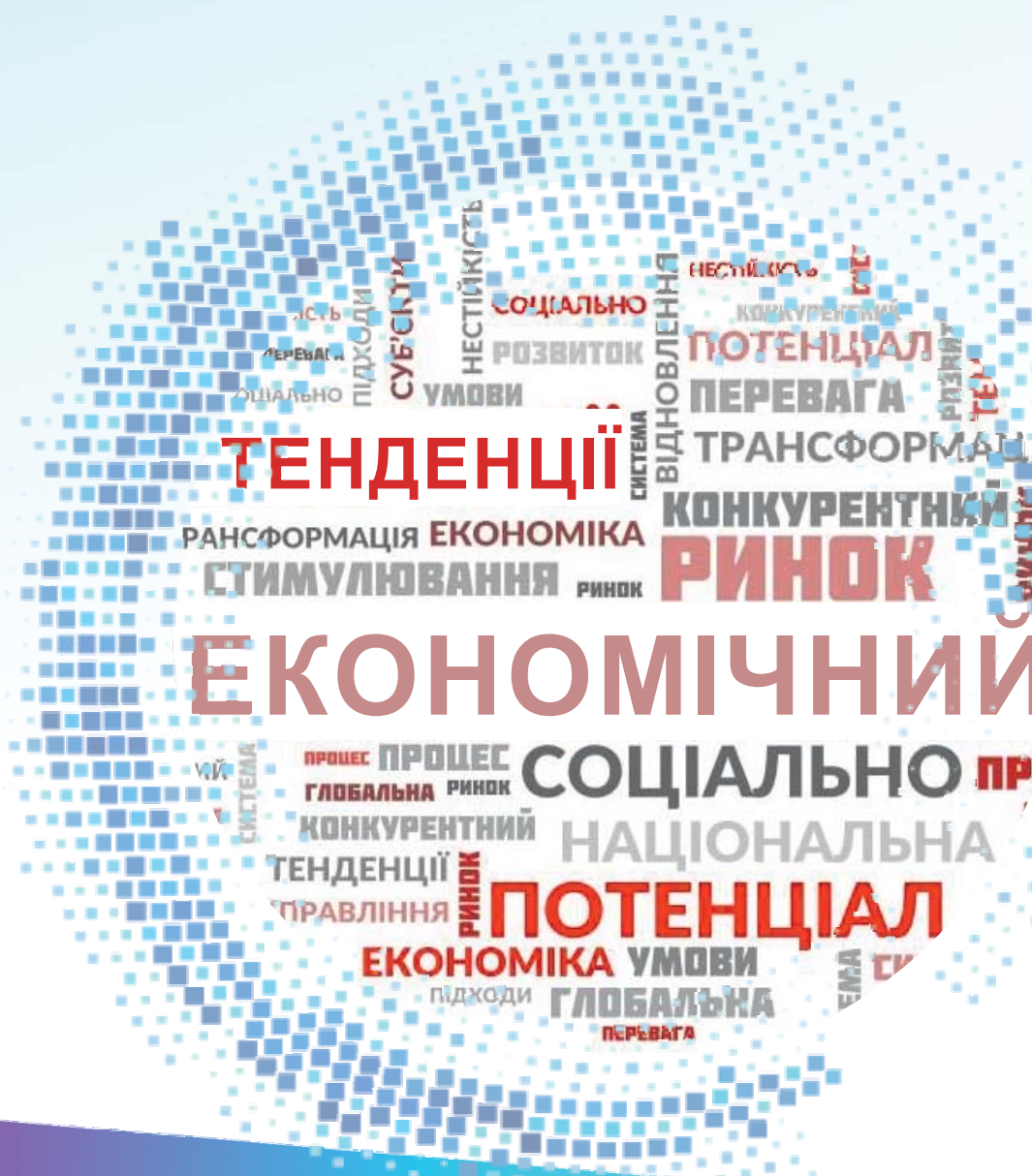

МОНОГРАФІЯ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА СУБ'ЄКТІВ РИНКУ

Херсонський національний технічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА СУБ'ЄКТІВ РИНКУ

Монографія

За загальною редакцією Н.В. Шандової

Херсон-Хмельницький
ХНТУ 2023

УДК 338.1

K65

Концептуальні підходи та механізми стимулювання розвитку соціально-економічних систем та суб'єктів ринку : монографія / за заг. ред. Н. В. Шандової. – Херсон : Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В. С., 2023. – 362 с.

Рецензенти:

Князева Олена Альбертівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри Економіки та цифрового бізнесу Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку м. Одеса;

Танклевська Наталія Станіславівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Херсон.

ISBN 978–617–7941–94–0 (електронне видання)

У монографії представлені напрямки досліджень і основні результати напрацювань науковців, які виконані у межах роботи над темою дослідження «Відновлення та модернізація економічних процесів і систем в умовах глобальної нестійкості» (державний реєстраційний № 0123 U 101497 від 07.03.2023 р.). В результаті проведеного дослідження розширено область існуючих теоретичних підходів до розуміння аспектів трансформації економічних процесів та систем, економічного потенціалу відновлення конкурентних переваг соціально-економічних систем; розроблено прикладні рекомендації щодо управління розвитком суб'єктів ринку, формування механізмів стимулювання розвитку соціально-економічних систем та суб'єктів ринку; оприлюднено результати науково-дослідницьких робіт та акумульовано знання задля поліпшення якості підготовки фахівців економічних спеціальностей.

Монографія орієнтована на широке коло фахівців, науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти економічних та управлінських напрямків підготовки, усіх, хто цікавиться питаннями розвитку соціально-економічних систем та суб'єктів ринку.

Рекомендовано до друку Вченою радою Херсонського національного технічного університету (протокол № 5 від 06.04.2023 р.)

УДК 338.1

ISBN 978-617-7941-94-0 (електронне видання)

© Херсонський національний
технічний університет, 2023

© Колектив авторів, 2023

© ФОП Вишемирський В. С., 2023

ЗМІСТ

	с.
ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТІЙКОСТІ	11
1.1. Тенденції та напрямки розвитку суб'єктів підприємницької діяльності в умовах глобальної нестійкості (<i>Н. М. Олійник, Т. Р. Лиженкова, О. М. Олійник</i>)	11
1.2. Формування стратегії відновлення Херсонської області в умовах тимчасової окупації окремих територій (<i>Д.О. Карлюка, О.С. Глебушкіна</i>)	27
1.3. Методологічні засади дослідження функціонування громадських організацій України (<i>Л. В. Боровік, Д. К. Костюнін</i>)	46
1.4. Фіскальні трансформації локального рівня в умовах воєнного стану (<i>Л. П. Сідельникова</i>)	56
1.5. Сільський зелений туризм як ефективний інструмент ревіталізації сільських територій у післявоєнний період (<i>В. О. Бойко, Л. О. Бойко</i>)	68
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДНОВЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА СУБ'ЄКТІВ РИНКУ	80
2.1. Економічний потенціал відновлення конкурентних переваг соціально-економічних систем: теоретичні аспекти (<i>Т. Д. Нечипоренко</i>)	80
2.2. Економічний потенціал суб'єктів господарювання сфери агробізнесу: особливості формування, систематизація показників, методи оцінки (<i>А. М. Лисенко</i>)	90
2.3. Управлінські інструменти відновлення економічного потенціалу суб'єктів ринку (<i>Н. П. Сисоліна</i>)	150
2.4. Автовокзали та пасажирські автостанції як об'єкти дорожнього сервісу у містах (<i>О. Г. Кірічок, М. В. Марценюк</i>)	164

1.4. Фіскальні трансформації локального рівня в умовах воєнного стану

Л.П. Сідельникова

Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням процесів децентралізації і відповідним розширенням повноважень та відповідальності місцевих органів влади. В умовах централізованого бюджетного планування місцева влада не мала можливості спрямовувати достатній обсяг фінансування на соціально-економічну сферу, адже була обмежена в процесах формування бюджетних коштів локального рівня. Наразі із зростанням можливостей органів місцевої влади і місцевого самоврядування вільно акумулювати та використовувати бюджетні ресурси для потреб територіальних громад ця ситуація поступово змінюється.

Місцеві бюджети є засобом акумулювання і перерозподілу коштів, необхідних для забезпечення впливу органів місцевої влади та місцевого самоврядування на соціально-економічний розвиток територій і фінансування регіональних та місцевих програм. Кожен такий орган має володіти власними фінансовими джерелами, достатніми для вирішення соціально-економічних завдань регіонального розвитку в цілому та розбудови адміністративно-територіальних одиниць зокрема. Такі ресурси акумулюються, насамперед, у дохідній частині місцевих бюджетів.

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до трактування доходів місцевих бюджетів. Так, К. Павлюк висвітлює економічну сутність доходів місцевих бюджетів крізь призму формування грошових фондів як фінансового забезпечення діяльності місцевих рад і місцевих державних адміністрацій та використання цих фондів на фінансування, утримання й розвиток місцевого господарства та соціальної інфраструктури тощо [1, с. 176].

Інші дослідники пов'язують доходи місцевих бюджетів з фінансовими ресурсами і функціями держави, що відповідає методологічній цілісності сучасного державотворення. Так, М. Гапонюк, А. Буряченко, В. Яцюта

тлумачать доходи місцевих бюджетів як відображення відносин щодо формування та використання фінансових ресурсів на регіональному рівні, призначених для реалізації функцій місцевих органів влади [2, с. 34]. «Доходи місцевих бюджетів – це економічні відносини, які виникають у процесі формування фінансових ресурсів на регіональному рівні та призначені для реалізації функцій і завдань органів місцевого самоврядування», - підтримує думку вчених Г. Гончар [3, с. 226]. Ю. Пасічник акцентує увагу на тому, що доходи місцевих бюджетів виражають сферу економічних відносин суспільства, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону [4, с. 360].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» трактує доходи місцевих бюджетів матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування, що формується за рахунок власних, визначених законом, джерел та закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів [5]. Вважаємо таке визначення не зовсім коректним, адже в більшості місцевих бюджетів України вагомим джерелом доходів є трансферти, і саме від співвідношення у структурі доходів податкових надходжень та міжбюджетних трансфертів залежить рівень фінансової автономії місцевого самоврядування. Таким чином, на нашу думку, законодавче трактування цього поняття є неповним та підлягає коригуванню.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне розуміти під доходами місцевих бюджетів частину бюджетних ресурсів держави, яка мобілізується податковим, неподатковим і трансфертним методами в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й акумулюється в місцевих централізованих фондах грошових коштів, що формуються для фінансування процесів суспільного відтворення з метою забезпечення виконання органами місцевої влади та місцевого самоврядування конституційних зобов'язань із задоволення суспільних потреб.

Досліджуючи реалії фіскальної політики України, колектив науковців під головуванням С. Юрія та В. Федосова цілком обґрунтовано визнає домінуючим джерелом формування бюджетних ресурсів держави саме податки [6, с. 183], сутність яких, у першу чергу, полягає у примусовому відчуженні державою частини новоутвореної вартості. Необхідною умовою виконання державою своїх функцій та основною структуроутворюючою компонентою дохідної частини державного та місцевих бюджетів, частка якої становить близько 70% всіх надходжень, трактують податкові надходження І. Сторонянська та Л. Беневська [7, с. 92], наголошуючи, разом з тим, на тому, що податкові надходження до місцевих бюджетів, навіть у регіонах з високим рівнем економічного розвитку не мають достатнього впливу на формування дохідної частини місцевих бюджетів [7, с. 97].

Значні коригування у процесі формування бюджетних ресурсів держави в цілому та коштів місцевих бюджетів зокрема, внесла повномасштабна військова агресія, розв'язана російською федерацією. За 12 місяців 2022 року значно зросла частка місцевих бюджетів у доходах Зведеного бюджету України (без урахування трансфертів) – з 22,8% у 2021 році до 24,4% у 2022 році [8].

Загалом за 2022 рік до місцевих бюджетів надійшло 555,1 млрд. грн. доходів загального та спеціального фондів, причому найбільшу частку склали податкові надходження – 393,5 млрд. грн., або 70,9% всіх надходжень. Офіційні трансферти склали 137,0 млрд. грн. (24,7%) (у тому числі субвенції з державного бюджету – 114,6 млрд. грн.; дотації з державного бюджету – 22,2 млрд. грн.); неподаткові надходження – 22,0 млрд. грн. (3,9%); доходи від операцій з капіталом – 2,3 млрд. грн. (0,4%); цільові фонди – 0,3 млрд. грн. (0,1%).

В таблиці 1 розглянемо структуру загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2022 році з виокремленням найзначніших видів доходів.

Як свідчать дані таблиці 1, найбільші обсяги надходжень до загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2022 році забезпечили: податок на доходи фізичних осіб (272,2 млрд. грн., або

68,37%); єдиний податок (47,2 млрд. грн., або 11,86%); плата за землю (29,6 млрд. грн., або 7,44%); акцизний податок (13,1 млрд. грн., або 3,29%); податок на прибуток підприємств (12,2 млрд. грн., або 3,06%); податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (36,8 млрд. грн., або 1,78%).

Таблиця 1

Структура загального фонду місцевих бюджетів України
(без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2022 році

Показники	Виконано у 2022 році, млрд. грн.	Питома вага, %
Податок на доходи фізичних осіб	272,2	68,37
Податок на прибуток підприємств	12,2	3,06
Акцизний податок	13,1	3,29
Плата за землю	29,6	7,44
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	7,1	1,78
Єдиний податок	47,2	11,86
Плата за адміністративні послуги	3,3	0,83
Інші доходи	13,4	3,37
Всього доходи	398,1	100,94

Джерело: складено автором за даними джерел [9].

Зазначимо, що міжнародна підтримка України в умовах воєнного стану спрямовувалася майже в повному обсязі до Державного бюджету України, який отримав у 2022 році 456,3 млрд. грн. міжнародних грантів, в той час як до місцевих бюджетів за цим розділом бюджетної класифікації за аналогічний період надійшло всього 0,2 млрд. грн.

Незважаючи на руйнівний вплив збройної агресії російської федерації на стан соціально-економічного розвитку регіонів, місцеві органи влади та місцевого самоврядування гідно протистояли викликам у бюджетній сфері і, як підсумок, в цілому по Україні у 2022 році вдалося забезпечити виконання планових показників доходів загального фонду місцевих бюджетів (табл. 2).

Виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів України
(без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2022 році

Показники	Затверджено на 2022 рік, млрд. грн.	Виконано у 2022 році, млрд. грн.	Виконання плану, %
Податок на доходи фізичних осіб	259,1	272,2	105,06
Податок на прибуток підприємств	12,5	12,2	97,60
Акцизний податок	15,8	13,1	82,91
Плата за землю	34,5	29,6	85,80
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	7,8	7,1	91,03
Єдиний податок	49,0	47,2	96,33
Плата за адміністративні послуги	3,4	3,3	97,06
Інші доходи	12,3	13,4	108,94
Всього доходи	394,4	398,1	100,94

Джерело: складено автором за даними джерел [9].

Як свідчать дані таблиці 2, загальні планові показники доходів загального фонду місцевих бюджетів України виконані у 2022 році на 100,94%. Разом з тим, слід зазначити, що з основних податкових бюджетоутворюючих джерел позитивна ситуація спостерігається лише щодо податку на доходи фізичних осіб, план по якому виконаний на 105,06%. Виконання планових показників щодо решти податкових надходжень перебуває в інтервалі від 82,91% (акцизний податок) до 97,60% (податок на прибуток підприємств).

В таблиці 3 розглянемо динаміку доходів загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2022 році у порівнянні з попереднім роком.

Як свідчать дані таблиці 3, в цілому за 12 місяців 2022 року до загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 398,1 млрд. грн., тобто збільшення порівняно із січнем-груднем 2021 року становило 46,1 млрд. грн., або 13,13%. Зазначене, в основному, зумовлено значним зростанням обсягів саме податкових надходжень.

Таблиця 3

Динаміка доходів загального фонду місцевих бюджетів України
(без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2021-2022 роках

Показники	Виконано у 2021 році, млрд. грн.	Виконано у 2022 році, млрд. грн.	Відхилення	
			Абсолютне, млрд. грн.	Темп приросту, %
Податок на доходи фізичних осіб	212,2	272,2	+60,0	+28,28
Податок на прибуток підприємств	15,8	12,2	-3,6	-22,78
Акцизний податок	17,8	13,1	-4,7	-26,40
Плата за землю	35,3	29,6	-5,7	-16,15
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	7,8	7,1	-0,7	-8,97
Єдиний податок	46,2	47,2	+1,0	+2,16
Плата за адміністративні послуги	3,6	3,3	-0,3	-8,33
Інші доходи	13,2	13,4	+0,2	+1,52
Всього доходи	351,9	398,1	+46,2	+13,13

Джерело: складено автором за даними джерел [9].

Своєю чергою, збільшення обсягів бюджетних ресурсів локального рівня, мобілізованих податковим методом, обумовлено, насамперед, зростанням рівня мобілізації податку на доходи фізичних осіб (+28,28%), що зумовлено, по-перше, зростанням відрахувань із заробітних плат військовослужбовців, по-друге, збільшенням нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів - з 60% до 64% з початку 2022 року. Водночас, слід наголосити на значному зниженні, починаючи з березня 2022 року, надходжень податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, з доходів платника податку у вигляді заробітної плати. Такі надходження досі перебувають нижче рівня 2021 року, однак, при цьому не впали до рівня 2020 року [8]. Аналогічна ситуація прослідковується і щодо ПДФО з доходів інших, ніж заробітна плата. Зазначене є наслідком звуження бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб, насамперед, через вимушену міграцію значної кількості працездатного населення. Так, за даними Міністерства економіки України, на територіях, де тривають бойові дії, було зайнято 10 млн. працівників, щонайменше 5 млн.

людей втратили роботу.

Також у 2022 році спостерігається незначне, але ж зростання надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів України – на 2,16%. Як відомо, єдиний податок є одним з найвагоміших податкових джерел формування бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування. Так, у довоєнний час його частка у податкових надходженнях місцевих бюджетів України сягала в середньому 13% і щороку збільшувалася. В умовах воєнного стану, як свідчать наведені вище дані, єдиний податок залишається другим після ПДФО за вагомістю надходжень податковим джерелом формування доходів місцевих бюджетів.

Зазначимо, що Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX було запроваджено зміни щодо механізму нарахування і сплати єдиного податку, а саме:

- фізичні особи-підприємці – платники єдиного податку першої та другої групи отримали право не сплачувати єдиний податок;

- створено нову, спеціальну третю групу платників єдиного податку. Платниками цієї групи можуть бути фізичні особи-підприємці та юридичні особи з граничним обсягом річного доходу до 10 млрд. грн. (замість звичайних 1167 розмірів мінімальної заробітної плати (або 7,6 млн. грн. – на початок 2022 року), крім суб'єктів господарювання, що займаються забороненими для цієї групи видами діяльності. Відсоткова ставка – 2% доходу (замість звичайних 3% зі сплатою ПДВ і 5% без сплати ПДВ) [10]. З квітня переходити на цю систему дозволили й компаніям з понад 10 млрд. грн. річного доходу, за винятком тих, хто працює у галузях азартних ігор, обміну валюти, виробництва й торгівлі підакцизними товарами, видобутку, виробництва й реалізації дорогоцінних металів і каміння, діяльності з управління підприємствами, надання послуг пошти та зв'язку. У середині квітня Верховна Рада дозволила перехід на 2-відсоткову систему особам, які організовують азартні ігри, виробляють та продають ювелірну продукцію, займаються фінансовою діяльністю.

Таким чином, податкові новації 2022 року щодо переходу суб'єктів

господарювання на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності і, відповідно, сплату єдиного податку, з одного боку, негативно вплинули на мобілізовані обсяги надходжень податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість, що, переважно, відобразилося на формуванні доходів державного бюджету; з іншого – підвищили рівень сплати єдиного податку, що є позитивним аспектом фіскальних трансформацій локального рівня.

В розрізі регіонів рівень сплати єдиного податку суттєво відрізняється: від 20,3% приросту в Львівській області до значного зниження таких надходжень у Запорізькій, Донецькій, Херсонській, Луганській, Сумській, Харківській, Миколаївській, Чернігівській областях – тобто, саме там, де велися (ведуться) бойові дії, внаслідок чого малий та середній бізнеси були релоковані або ж взагалі припинені. Натомість, в регіонах підвищеної концентрації внутрішньо переміщених осіб та відповідної передислокації бізнесу, приріст надходжень єдиного податку значно перевищує показники минулого року.

Крім того, певні негативні наслідки для наповнення місцевих бюджетів мали зміни, внесені 15.03.2022 року до Податкового кодексу України в частині запровадження законодавчої норми щодо звільнення від плати за землю з березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, в якому припинено або скасовано воєнний стан, платників на територіях, на яких ведуться бойові дії [10]. Мова йде про земельні ділянки (земельні частки/паї), що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації, а також земельні ділянки (земельні частки/паї), які визначені обласними військово-цивільними адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди. Також тимчасово за 2022-2023 роки не нараховуватиметься та не сплачуватиметься загальне мінімальне податкове зобов'язання за аналогічні земельні ділянки [10].

Фіскальним наслідком зазначених змін стало скорочення обсягів надходжень плати за землю до місцевих бюджетів України у 2022 році порівняно з попереднім роком на 5,7 млрд. грн., або 16,15%. Лише місцеві бюджети

Херсонської області втратили понад 650 млн. грн., адже область є аграрною, а переробка сільгосппродукції - один з пріоритетних напрямів розвитку регіону.

На 0,7 млрд. грн., або 8,97% скоротилися у 2022 році порівняно з попереднім роком надходження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Зазначене скорочення також відбулося через зміни до податкового законодавства, згідно з якими цей податок, як і плата за землю, не сплачуватиметься в період з березня 2022 року по 31 грудня року, в якому буде припинено або скасовано воєнний стан, на територіях, де ведуться (велися) бойові дії або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації.

Значно гіршою є ситуація з надходженнями акцизного податку, зокрема акцизу на пальне. В порівнянні з 2021 роком, обсяги мобілізованих до місцевих бюджетів України коштів від системи акцизного оподаткування знизилися на 4,7 млрд. грн., або 26,40%, у тому числі від оподаткування нафтопродуктів - на 6,7 млрд. грн., або 70,18%. Причиною такого катастрофічного падіння надходжень стало встановлення з 17.03.2022 року по 30.09.2022 року ставки акцизного податку на імпорт пального на рівні 0 євро за 1000 л.

Наразі на пальне діють знижені ставки: бензин, дизель та біопаливо - 100 євро за 1000 л.; газ - 52 євро за 1000 л. Виняток складає лише пальне на потреби військових - якщо замовником пального є Міністерство оборони України, акцизна ставка дорівнює 0 євро за 1000 л. Такі ставки діятимуть до кінця воєнного стану, але не пізніше 01.07.2023 року. Після цього акцизні ставки повернуться до рівня, якими вони були до запровадження пільг у березні минулого року, – 213 євро та 140 євро за 1000 л. на бензин і дизель відповідно.

Цілком очікуваним в умовах повномасштабної агресії російської федерації стало зменшення ділової активності суб'єктів господарювання і відповідне зниження надходжень до місцевих бюджетів податку на прибуток підприємств – на 3,6 млрд. грн., або 22,78% порівняно з попереднім роком.

Аналіз фінансової спроможності місцевих бюджетів у розрізі регіонів, проведений Міністерством фінансів України, засвідчив, що рівень їх виконання

у 2022 році безпосередньо залежав від стану ведення бойових дій у регіонах.

Так, не забезпечено приросту до попереднього року і виконання планових показників доходів загального фонду по зведених бюджетах таких областей:

- Донецької (-2,2 млрд. грн., або -13,8% до 2021 року; -2,9 млрд. грн., або -7,5% до плану з урахуванням змін на 2022 рік);
- Запорізької (-2,6 млрд. грн., або -16,3% до 2021 року; -3,7 млрд. грн., або -21,8% до плану з урахуванням змін на 2022 рік);
- Луганської (-1,1 млрд. грн., або - 25,8% до 2021 року; -2,0 млрд. грн., або -37,2% до плану з урахуванням змін на 2022 рік);
- Харківської (-2,6 млрд. грн., або -10,0% до 2021 року; -3,1 млрд. грн., або -11,8% до плану з урахуванням змін на 2022 рік);
- Херсонської (-2,7 млрд. грн., або -41,9% до 2021 року; -2,9 млрд. грн., або -43,6% до плану з урахуванням змін на 2022 рік) [9].

Як бачимо, найбільші втрати бюджетних ресурсів (більше 40% порівняно з планом та порівняно з показниками минулого року) зазнали територіальні громади Херсонської області, 88% якої влітку 2022 року було окуповано.

Водночас, в окремих регіонах приріст доходів загального фонду у минулому році становив більше 30%, а саме в таких областях: Львівська (+43,2%); Житомирська (+42,0%); Закарпатська (+41,9%); Волинська (+37,7%); Хмельницька (+34,5%); Чернівецька (+33,9%); Івано-Франківська (+31,7%).

Як вже зазначалося, вагомий приріст мобілізованих бюджетних ресурсів в цих адміністративно-територіальних одиницях пояснюється, зокрема, значною релокацією у такі регіони внутрішньо переміщених осіб, а відповідно - і бізнесу, з територій, де ведуться (велися) бойові дії або територій, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації.

Підводячи підсумки, відмітимо, що територіальні громади довели свою здатність гідно реагувати на непередбачувані виклики, ефективно нарощувати локальні бюджетні ресурси та забезпечувати високий рівень надання послуг в будь-яких умовах, а також швидко пристосовуватися до нових умов. Разом з тим, спостерігаємо суттєві відмінності фіскальних трансформацій по окремих

адміністративно-територіальних одиницях, що вимагає негайного реагування. Так, напруженою залишається ситуація у територіальних громадах (у тому числі Херсонської області), які перебувають під тимчасовою російською окупацією, де набули поширення факти розкрадання майна і грошових коштів бізнесу російськими військовими та місцевими колаборантами, або на території яких ведуться бойові дії. Більша частина суб'єктів господарювання - платників податків згорнули свою підприємницьку діяльність на цих територіях або змінили юридичну адресу, відповідно забезпечуючи податкові надходження інших місцевих бюджетів.

Крім того, наразі перед органами місцевого самоврядування постає чимало новітніх викликів: забезпечення повоєнної розбудови, відновлення пошкодженої інфраструктури, врегулювання дисбалансів між рівнями розвитку різних територіальних громад, чітке розмежування повноважень між всіма рівнями, підтримка демократичності прийняття рішень.

Незважаючи на значні зрушення у становленні та розбудові місцевого самоврядування протягом усіх років незалежності України, більшість територіальних громад в умовах сьогодення не мають можливості самотійно і в достатньому обсязі формувати доходи своїх бюджетів. Рівень фінансової незалежності місцевих органів влади незначний, причиною цього є переважання делегованих повноважень над власними, залежність дохідної частини місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів з державного бюджету, незначна фіскальна роль місцевих податків і зборів, нерівномірний розподіл бюджетних ресурсів між регіонами України. Реальні фінансові можливості органів місцевого самоврядування значно обмежуються, що, своєю чергою, є гальмівним чинником демократичних перетворень у державі.

Повномасштабне російське вторгнення на територію незалежної України поглибило ризиковість національного та регіонального фіскального простору через посилення військово-політичних і соціально-економічних викликів, наслідком чого стали певні фіскальні трансформації процесу мобілізації доходів місцевих бюджетів, які негативно впливають на стан їх наповнення і

актуалізують питання розробки компенсаторних механізмів формування бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки : монографія. Київ: НДФІ, 2006. 584 с.
2. Місцеві фінанси у схемах і таблицях : навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Федосова. Київ: КНЕУ, 2010. 600 с.
3. Гончар Г. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 45. С. 225-232.
4. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 495 с.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2023).
6. Фінанси: підручн. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2012. 687 с.
7. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Податкові надходження в структурі доходів державного та місцевих бюджетів: регіональний вимір. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 1 (111). С. 92-97.
8. Оніщук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105> (дата звернення: 18.02.2023).
9. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv> (дата звернення: 18.02.2023).
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 20.02.2023).